

UDK: 800.87:808.62
Izvorni znanstveni članak
Primljeno: 6/1988.

Ivan Kalinski

Zavod za jezik IFF, Zagreb

O DISTRIBUCIJI I REALIZACIJI FONEMA U GOVORU
ČREČANA

U radu se govori o ustvrđivanju fonema u govoru Črečana, njihovu povezivanju u veće cjeline glede zahtjeva: V-, -V-, -V; K-, -K-, -K; KK-, -KK-, -KK, i njihov realizaciji u okviru naglašene riječi ili naglašene cjeline.

a) O distribuciji

Kao diskretne jedinice fonemi se na sintagmatskoj osi povezuju u veće cjeline — slogove, riječi. Ali, da bismo o tom povezivanju uopće mogli govoriti, nužno nam je ustvrditi njihov točan broj.

Stoga je — radi uspješnijega ustvrđivanja fonema u govoru Črečana (GČ)¹ — njihovu izdvajanju iz suprotstavljenih izraza postava i pridruživanju sadržaja izrazima tih postava realno pretpostaviti adekvatan konstrukt. Za konstrukt se uzima skup (S) jedinica. Pretpostavka glasi: neke jedinice (članovi) skupa posjeduju obilježja koja druge jedinice toga skupa ne posjeduju. Po tom skup S ima podskupove P₁ i P₂.

Za obilježje podskupa P₁ uzimamo: slogovni kulminatori², a podskupa P₂: slogovni nekulminatori. Pretpostaviti je sada proizvođenje postava — kojih je ovjerenost potrebno u empiriji podvrgnuti provjeri — s obilježjima jedinica podskupa P₁ i P₂.

Shema izdvajanja: *m'ira* »Mira« — *m'era* »mjera«, *z'ibača* »kolijevka« — *z'ebača* »žena koja zebe«, *s'ila* — *s'ala* »saló« G sg. n., *r'očni* »koji se odnosi na rok« — *r'očni* »koji se odnosi na ruka«, *k'osa* — *k'usa* »kuja«, itd.

Tako smo izdvojili 7 jedinica podskupa P₁: /i/, /e/, /e/, /a/, /o/, /o/, /u/.

Ali, na razini fonologije riječi za svaku od tako izdvojenih jedinica nije dovoljna njezina inherentna vrijednost, nego je potrebna i dodatna, ako je ima, prozodijska. S obzirom na to da u GČ egzistiraju naglasci: kratkosilazni ('x), koji se može ostva-

¹ Istom jezičnom sustavu pripadaju i okolna mjesta: Hrastje, Berislavec, Šalovec, Pretoki.

² »Neki lingvisti ne vole termine *vokal* i *konsonant* jer su im ti nazivi previše povezani s najčešćim ulogom tih razreda fonema u slogu« — kaže Ž. Muljačić u svojoj Općoj fonologiji i fonologiji suvremenoga talijanskoga jezika, str. 58, kad replicira s mišljenjem S. K. Šaumjana, te dodaje: »...vokali i konsonanti po njegovu mišljenju su sintagmatske kategorije, tijesno povezane s reljefom sloga, a ne fonološke te je stoga ukinuo prva dva para IDO i premjestio ih iz kataloga IDO u univerzalni sistem *kulminatora*. Tu se oponiraju vokalnost i konsonantnost kao *slogovni kulminatori* — *slogovni nekulminatori*«.

riti i kao »tromi«, dugosilazni (x:) i akutski (x'), moguća se protivština temelji na dvojcima izborima:

naglašenost — nenaglašenost

dužina — kraćina

silaznost — uzlaznost.

Tako bi, na primjer, slijed *pila* mogao, teorijski, imati ovu shemu: *p'ila*, *pi'a*; *pi:l'a*, *p'ila*; *pi:l'a*, *pi:l'a*; *pi:l'a*; *pi:l'a*; *pi:l'a*, *pi:l'a*; *pi:l'a*, *pi:l'a*; ali će izvorni govornik GČ od svih ovih teorijskih mogućnosti prepoznati samo izraz *p'ila* za sadržaj »ono što se pije, piće« G sg. n., izraz *pi:l'a* za sadržaj »piti« pridj. akt. 3. l. sg. f., i izraz *pi:l'a* za sadržaj »naprava za pilenje, pila«. U slijedu, pak, *klecale* od teorijskih mogućnosti samo je izraz *kl'ęcale* prepoznat za sadržaj »drveni predmet u crkvi na kojem se kleči, klecalo«, a izraz *klęc'alę* za sadržaj »raditi klecaje pri hodu« prid. akt. 3. l. sg. n.

Dvojcani izbor:

	<i>p'ila</i>	<i>pi:l'a</i>	<i>pi:l'a</i>	<i>pi:l'a</i>	<i>kl'ęcale</i>	<i>klęc'alę</i>
dužina	— —	+ —	+ —	+ —	— —	— —
silaznost	+ —	+ —	+ —	+ —	+ —	+ —
naglašenost	+ —	+ —	+ —	+ —	+ —	+ —

pokazuje da je u postavama *p'ila* — *pi:l'a* relevantna dužina, u *pi:l'a* — *pi:l'a* relevantna intonacija, te u *kl'ęcale* — *klęc'alę* mjesto naglasaka. Tamo smo dobili još 7 jedinica koje pripadaju podskupu P₁, koje — s prije izdvojenima — čine broj od 14: /i/, /e/, /ę/, /a/, /o/, /o/, u/; /i:/, /ie:/, /ę:/, /a:/, /uo:/, /o:/, /u:/.

U vezi s izdvajanjem jedinica podskupa P₁ ipak treba reći još nekoliko stvari. Tako se, kad se radi o /r/, govori o komplementarnosti: kad je — uvjetovan okolinom — nosilac sloga, na primjer: *t'rta*, *v'r:ba*, radi se o /r/, odnosno /r:/, a kad nije tako, na primjer: *pr'ati*, *vra:ta*, onda se radi o /r/ (koji, dakako, pripada podskupu P₂).

Na isti smo način izdvojili također i 22 jedinice koje spadaju u podskup P₂: /b/ i /c/ iz postava *b'ota* — *c'ota* »šepava žena«, /č/ i /đ³/ iz *čar'iti* — *đar'iti*, /d/ i /f/ iz *duk'ati* — *fuk'ati*, /g/ i /h/ iz *gá:ri* — *há:ri*, /j/ i /k/ iz *jà:l* — *kà:l*, /l/ i /m/ iz *l'ula* — *m'ula*, /n/ i /p/ iz *lié:na* — *lié:pa*, /r/ i /s/ iz *kar'avęc* — *kas'avęc*, /š/ i /t/ iz *šà:l* — *tà:l* »dio«, /v/ i /z/ iz *v'era* — *z'era* »malo«, /v/ i /ž/ iz *vi:r* — *ži:r*.

Što se tiče /z/ i varijantne mu rasporedenosti u |-zǵ-/: *m'uzga* »kaljuža«, njegova je fonemičnost dokazljiva u parovima: *bié:lęk* »vrsta korova« — *bié:zęk* »bazga«.

Kad smo tako, izdvajanjem iz minimalnih parova, ustvrdili jedinice podskupa P₁ — seriju vokalnih fonema, odnosno podskupa P₂ — seriju konzontanah, moguće je govoriti o ulančavanju u veće cjeline, naprimjer: slogove.

Strukturno, slog ima sheme: V, KV, VK, KVK. Kad se govori o slogu, bolje je baratati terminom struktura negoli reljef jer struktura sloga ne pretpostavlja broj jedinica koje dolaze, ili mogu doći, s obzirom na nukleus sloga, s njegove lijeve,

³ Među afrikatama, radi tehničkoga pojednostavljanja korelacijski se par /đ/ — /č/ zasniva na opreci zvučnost — bezzvučnost jednako kao i par /z/ — /c/.

odnosno desne strane. Ali ni to nije uvijek tako, unatoč zahtjevu da centralni dio sloga bude vokalni, a marginalni, ako ga ima, konzontantri. Tako je, na primjer, u [koj] centralni dio dvoglas [oj], a marginalni [k]. Fonološki, radi se o /k'oj/ »što«.

Povezivanje (ulančavanje) tako ustvrđenih fonema u sekvencije i sekvencija u veće cjeline usko je povezano s fonotaktičkim pravilima. Ne mogu naime svi fonemi u GČ, kao uostalom ni u drugim jezičnim sustavima, zaposjesti mjesto u svakom položaju u riječi. Teorijski je doduše pretpostaviti da će pojavljivanje svakog fonema u svakom položaju u riječi — inicijalnom, medijalnom i finalnom — biti jednako moguće, jer, načelno, nema artikulacijske zapreke koja bi onemogućavala da se, na primjer, na sintagmatskoj osi realizira određeni fon, koji — repliciran s fonom iz selekcijske osi — ne bi omogućavao ostvaraj ovog ili onog fonema. Da se fonemi ipak ne povezuju u sekvencije tako kako je očekivati, nije u artikulacijskoj zapriječenosti, nego je razlog u samom jeziku koji funkcionira kao sistem.

U smislu rečenoga stoga nas ne mora čuditi činjenica da i na one najjednostavnije zahtjeve: V-, -V-, -V ne dobivamo u GČ potpune odgovore, odgovore bez ostatka, a očekivalo bi se obratno.

Tako se u položaju V- od 8 (ako računamo i /ʀ/), odnosno 16 (ako računamo i /ʀ:/) vokalnih fonema ostvaruju tek neki: /i/ — 'imeti »imati«, /i:/ — 'i:gel »igla« G pl. f., /o/ — 'oko, /uo:/ — 'u:smi »osmi«. Ako se k tomu i doda još /e/ — 'em (koje alternira s'im) i /a/ — 'ak (koje alternira s'ako), okurencija je obojega neznatna i rješava se drugim sredstvima (tako za 'ak'ako dolazi »čestotinje« č'ε).

Odgovor na zahtjev -V- ostvariv je u cijelosti: /i/ — v'ile »vile«, /i:/ — zi:ma, /e/ — p'ena »pjena«, /ie:/ — sié:ne »sijeno«, /e/ — s'elē »selo«, /e:/ — mé:la »brašno«, /a/ — b'aba, /a:/ — zá:jec, /o/ — k'ola, /uo:/ — buð:ži »božji«, /o/ — v'ogel »ugao«, /o:/ — p'ō:mi »koji se odnosi na put«, /u/ — k'usa »kuja«, /u:/ — krú:jek|krú:hēk »kruh« hip., /ʀ/ — t'ʀta, /ʀ:/ — v'á:ba.

U položaju -V ostvaruju se: /i/ — lá:si »vlasi«, /i:/ lēt:i., /e/ — s'elē »selo«, /ie:/ — rogīē: »rog« Lpl. m., /e/ — i'elē, /e:/ — vodē: »voda« Gsg. f., /a/ — baba, /a:/ — mēstá: »mjesto« Lpl. f., /o/ — 'oko, /uo:/ — stūo: »stotina«, /o:/ — zemlō: »zemlja« Isg. f., /u/ — k'ojnu »konj« Dsg. m., a ne mogu se ostvariti: /o/, /u:/, /ʀ/ i /ʀ:/.

Zaključak: okurencija u tipu -V- je potpuna, a restrikcija u tipovima V- i -V znatna. Kadšto bi se doduše i moglo pomišljati da se, kao na primjer u tipu V-, može ostvariti i više od spomenutoga (i ustanovljenoga) broja fonema, kakav je slučaj s /o/ u [onda], kad bi se pomišljalo da se radi o fonemu /o/, a radi se zapravo o alofonu /o/ fonema /o/, kojeg je realizacija (zatvorenost) uvjetovana nazalnošću idućeg člana u riječi. Kad već ne dolazi do realizacije u tom tipu, kakav je slučaj s /o/, /o:/, /ʀ/ i /ʀ:/, problem se rješava drukčije, na primjer protezama: v'ura, v'učiti; h'ʀzati, h'ʀda; j'apa, itd.

Konzontantri fonemi na zahtjeve K-, -K-, -K daju ove odgovore: K- b'i:k, c'apa, č'ura, d'enes, d'avol, fá:la, g'ym, h'ala, ja:l, k'uma, l'uk, má:ti, n'esti, p'asti, rá:sti, s'amar, s'aka, t'ačkē, zi:ma, žu:l.; u položaju -K- b'aba, ká:ca, l'ačē »hlače« sad'iti, m'ēda, c'ofēk »vrsta uresa«, m'ēgla, m'ozēk »mozak«, má:hati, laj'ati, kl'uka, má:li, mam'ica, k'anas »svinjar«, k'apa, já:rek, r'osa, puš'iti, hit'ati, kr'ava, ká:zati, ri':žiti »skretati«, i u položaju -K grà:b, rà:c »patka« Gpl. f., m'ač, ja:d, sa:d »čada« Gpl. f., šk'af, trà:g, prà:h, kr'aj, svà:k, kà:l, srà:m, glá:den, kr'ap »vrsta ribe«, kà:r »karanje«, kuo:s »ptica kos«, j'oš, br'at, plà:v, mrà:z, là:ž.

Restrikcija vrijedi jedino za /ʒ/ u K- i -K.

U položajima KK-, -KK- i -KK se ostvaruju: /bd-/ — *bd'eti* »bdjeti«, /bl-/ — *bl'ate* »blato«, /br-/ — *br'ati*, /cm-/ — *cmar'iti* »peći«, /cv-/ — *cv'esti*, /čk-/ — *čk'ometi* »šutjeti«, /čl-/ — *član'iti* se, /čm-/ — *čmrgn'oti* »pisnuti«, /čr-/ — *čri'é:vo*, /čv-/ — *čv'alé* »usne« pej., /dr-/ — *drá:gati*, /dv-/ — *dvà:pót*, /fl-/ — *fl'aka* »(dio) rublja«, /fr-/ — *fr'aj* »slobodan«, /gd-/ — *gde*, /gla-/ — *gl'aka*, /gm-/ — *gmaz'iti* »gmizati«, /gn-/ — *gn'ati*, /gr-/ — *gr'ah*, /gv-/ — *gv'antar*, /kl-/ — *kl'ati*, /km-/ — *kmì:ca*, /kn-/ — *kné:zi*, /kr-/ — *kr'asti*, /kv-/ — *kv'aka*, /ml-/ — *ml'aka*, /mr-/ — *mrá:čen*, /pl-/ — *pl'áč*, /pr-/ — *pr'ati*, /sc-/ — *sc'ati*, /sk-/ — *skù:psi* »navlačiti za kosu«, /sl-/ — *sl'abo*, /sm-/ — *sm'rt*, /sp-/ — *sp'ati*, /sr-/ — *sr'aka*, /st-/ — *stá:rec*, /sv-/ — *sv'at*, /šč-/ — *ščí:pati*, /šk-/ — *šká:rjé*, /šl-/ — *šl'apa*, /šm-/ — *šm'rkav*, /šn-/ — *šnà:la*, /šp-/ — *špá:rati*, /šr-/ — *šr'ekati*, /št-/ — *št'ala*, /šv-/ — *šv'ic*, /tr-/ — *trà:m*, /tv-/ — *tvù:oj*, /vb-/ — *vb'iti* »ubiti«, /vd-/ — *vd'ati* (se) »udati (se)«, /vl-/ — *vlá:čiti*, /vr-/ — *vrà:g*, /zd-/ — *zd'ela*, /zg-/ — *zg'ora*, /zl-/ — *zlá:té* »zlato«, /zm-/ — *zmi:rom* »neprestano«, /zn-/ — *zn'ati*, /zr-/ — *zrà:k*, /zv-/ — *zv'ati*, /žg-/ — *žgà:ti*, /žl-/ — *žl'ak*, /žm-/ — *žmi:kati*, /žn-/ — *žná:la* »žetjelica«, /žr-/ — *žri:ti* »žderati«, /žv-/ — *žv'alé*, /-bd-/ — *lé:bdéc* »onaj koji lebdi«, /-bj-/ — *grabjè:*, /-bl-/ — *h'oblič* »blanjalica«, /-bn-/ — *r'obnat*, /-br-/ — *rè:bra*, /-cj-/ — *má:cjé|macjè:*, /-ck-/ — *sm'ičko* »klisko«, /-cl-/ — *g'očlati*, /-cm-/ — *rá:cmán* »patak«, /-cn-/ — *g'očnoti*, /-ct-/ — *'octen*, /-cv-/ — *ocv'irek* »čvarak«, /-čc-/ — *ká:čca* »zmijac« Gsg. m., /-čj-/ — *lí:čjé* »liko«, /-čk-/ — *l'ičkati* »lickati«, /-čl-/ — *r'ačlati* »teško izgovarati r«, /-čm-/ — *k'očmer* »smrad, otpad«, /-čn-/ — *móčnì:na*, /-čp-/ — *l'učprda* »ženska osoba« pej., /fčv-/ — *m'očvaren* /-db-/ — *grá:dba*, /-dj-/ — *klá:djé|kladjè:*, /-dl-/ — *v'adlati*, »kladiti se«, /-dm-/ — *sè:dmi*, /-dn-/ — *sò:dmi*, /-dr-/ — *ozdrá:veti*, /-dv-/ — *j'édva*, /-fc-/ — *'ofca*, /-fč-/ — *n'ofčén*, /-fj-/ — *cuó:fjé* »uresje od cofova«, /-fk-/ — *l'efko*, /-fi-/ — *t'afati* »bezvezno pričati«, /-fn-/ — *uó:fnati* se »ognuti se«, /-fr-/ — *kl'after*, /-gd-/ — *n'egda*, /-gl-/ — *m'egla*, /-gm-/ — *b'ogmè*, /-gn-/ — *pr'ignoti* se, /-gr-/ — *'ograda*, /-gv-/ — *l'agvast*, /-gz-/ — *bù:gzna* /-zg-/ — *bié:zga*, /-hj-/ — *tr'hjè:* »veća količina tereta«, /-hn-/ — *sp'rhnoti*, /-hr-/ — *v'ihrati*, /-jb-/ — *gá:jba*, /-jc-/ — *j'ejčé*, /-jč-/ — *j'ejčast*, /-jd-/ — *nà:jdè* »naći« prez. sg. 3. l., /-jf-/ — *rá:jfati*, /-jg-/ — *št'ajgati* »štrajkati«, /-jk-/ — *uó:jkati*, /-jm-/ — *s'ejnev* »sajam«, /-jn-/ — *k'ojni*, /-jp-/ — *kn'ajpi*, /-js-/ — *fluó:jsati* se »kurvati se«, /-jš-/ — *kr'ajši*, /-jt-/ — *ná:jti*, /-jz-/ — *v'ojziti*, /-kc-/ — *kú:kci*, /-kč-/ — *k'ukčèk*, /-kl-/ — *p'uklav* »grbav«, /-km-/ — *kú:kma*, /-kn-/ — *s'uknoti* »udariti«, /-kr-/ — *m'okrast*, /-kš-/ — *j'akši*, /-kt-/ — *l'akti*, /-kv-/ — *b'ukva*, /-lb-/ — *h'olba*, /-lc-/ — *k'olci*, /-lč-/ — *k'olčèk*, /-ld-/ — *fá:lda* »uređeni nabor na haljini«, /-lf-/ — *ká:lfa*, /-lg-/ — *f'elga*, /-lk-/ — *m'elko* »kao brašno, brašnasto«, /-lm-/ — *t'ulmast* »glupav«, /-lš-/ — *b'olši*, /-lt-/ — *má:lta*, /-lv-/ — *t'olvaj*, /-mb-/ — *tá:mba* »tama«, /-mc-/ — *sá:mca* »samac« Gsg. m., /-mj-/ — *grmjè:*, /-ml-/ — *m'ymlati*, /-mn-/ — *já:mni*, /-mp-/ — *l'ampé* »laloke; usta« pej., /-mr-/ — *m'ymrati*, /-nc-/ — *k'onci*, /-nč-/ — *končé:ni*, /-nd-/ — *'onda*, /-nf-/ — *klá:nfa*, /-nk-/ — *'anka* »Anka«, /-nš-/ — *m'enši*, /-nt-/ — *ká:nta*, /-nz-/ — *k'enza* »vrsta guske«, /-pc-/ — *vrá:pci*, /-pč-/ — *kapč'iti*, /-pk-/ — *kl'opko*, /-pl-/ — *k'apla*, /-pn-/ — *š'epnoti*, /-pr-/ — *p'rpriiti* »papriti«, /-ps-/ — *k'apslin*, /-pš-/ — *l'epši*, /-pt-/ — *c'optati*, /-rb-/ — *gá:rba* »vrsta mesa«, /-rc-/ — *jà:rci*, /-rč-/ — *j'arčèj*, /-rd-/ — *m'urdič* »čovjek« pej., /-rg-/ — *š'argast*, /-rh-/ — *p'arhet*, /-rj-/ — *šká:rjè*, /-rk-/ — *s'urka*, /-rl-/ — *b'urlav*, /-rm-/ — *luó:rma* »orma«, /-rp-/ — *kuó:rpa*, /-rš-/ — *g'orši*, /-rt-/ — *k'urtast*, /-rv-/ — *mú:rva*, /-sc-/ — *k'osci*, /-sj-/ — *lasjè:*, /-sk-/ — *t'iskati*, /-sl-/ — *m'aslé* »maslo«, /-sm-/ — *k'osmat*, /-sp-/ — *gospà:*, /-sr-/ — *c'usrati*, /-st-/ — *k'osti*, /-sv-/ — *p'osvet*, /-šk-/ — *lá:šca* »lažac« Gsg. m.,

/-šč-| — *mà:šča*, /-šj-| — *kuó:šjè* »koševina«, /-šk-| — *kùo:ška*, /-šl-| — *k'ašlati*,
 /-šm-| — *ošm' :knóti*, /-šn-| — *k'ošnica*, /-šp-| — *rá:špa*, /-šr-| — *zašr'ekati* /-št-|
 — *n'išta*, /-šv-| — *zašv'icati*, /-tj-| — *latjè:*, /-tk-| — *h'otka* /-tl-| — *b'otlati*, /-tn-|
 — *sk'otna*, /-tp-| — *puó:tpis*, /-tr-| — *vié:trati*, /-tv-| — *m'otvèñ* »mutan«, /-vd-|
 — *kri:vda*, /-vg-| — *kà:vga*, /-vl-| — *já:vlati*, /-vn-| — *lùo:vmi*, /-vr-| — *pr'èrvat*,
 /-zd-| — *gí:zda*, /-zg-| — *m'ozga* »mozak« Gsg. m., /-zj-| — *lazjè:* »prijelazje«,
 /-zl-| — *m'uzlati*, /-zm-| — *kié:zmati* »tući«, /-zn-| — *d'oznati*, /-zr-| — *b'uzrati*,
 /-zv-| — *d'ozvati*, /-žg-| — *v'užgati/vužgà:ti*, /-žj-| — *svržjè:* »granje«, /-žl-| —
kř:žlek »kržljo«, /-žm-| — *ožm'eknóti*, /-žn-| — *kù:žni*, /-žr-| — *požrjè:ti*, /-žv-| —
gó:žvati.

U položaju -KK ostvaruju se samo kombinacije /-ft/ — *l'uft*, /-jg/ — *c'ajg*,
 /-jp/ — *kn'ajp*, /-mp/ — *kr'amp*, /-lc/ — *f'ilc*, /-nc/ — *f'anc*, /-nt/ — *p'ant*, odreda
 riječi preuzete iz drugih sustava, posuđenice. Treba reći da je pri medijalnom,
 -KK- povezivanju namjerno unesena i mogućnost i za one slučajeve kod kojih je
 u pitanju junktura. Gdje je tako, radi se o tipovima kojih je sadržaj »collectiva«, a
 prepoznatljiviji su odmah i po fonemu /j/ na morfemskoj granici.

Iz svega je vidljivo da je od četiriju grupa: zatvorni — Z (/b/, /p/, /d/, /t/, /g/,
 /k/), afrikate — A (/z/, /c/, /đ/, /č/), spirantni — Sp (/v/, /f/, /z/, /s/, /ž/, /š/, /j/, /h/) i
 sonant — S (/m/, /n/, /l/, /r/), moguće uspostaviti, kombinirajući svaku grupu sa
 svakom, šesnaest kombinacija. To su kombinacije, ZZ, ZA, ZSp, ZS; AA, ASp,
 AS, AZ; SpSp, SpS, SpZ, SpA; SS, SZ, SA, SSp.

U postocima taj je odnos ovakav: za položaj KK- kombinacije ZA, AA, SZ,
 SA i SSp neostvarive su 100%, kombinacije ZZ samo 5,55%, ZSp 8,33%, ZS
 66,66%, ASp 6,25%, AS 25%, AZ 4,16%, SpS 65,62%, SpZ 22,91%, SpA 6,2%,
 SpS 3,12% i SS 12,5%

TABLICA:

kombinacija	teor. ostvaraj	stvarni ostvaraj		
		KK-	-KK-	-KK
ZZ	36	+ (2)	+ (8)	— (0)
ZA	24	— (0)	+ (4)	— (0)
ZSp	48	+ (4)	+ (13)	— (0)
ZS	24	+ (16)	+ (20)	— (0)
AA	16	— (0)	+ (1)	— (0)
ASp	32	+ (2)	+ (4)	— (0)
AS	16	+ (4)	+ (6)	— (0)
AZ	24	+ (1)	+ (6)	— (0)
SpSp	64	+ (2)	+ (10)	+ (1)
SpS	32	+ (21)	+ (25)	— (0)
SpZ	48	+ (11)	+ (18)	+ (3)
SpA	32	+ (2)	+ (7)	+ (1)
SS	16	+ (2)	+ (6)	— (0)
SZ	24	— (0)	+ (17)	+ (2)
SA	16	— (0)	+ (7)	+ (1)
SSp	32	— (0)	+ (11)	— (0)

Za medijalni položaj, -KK-, kombinacija ZZ ima 22,22%, ostvaraja, ZA 16,66%, ZSp 27%, ZS 83,33%, ASp 12,5%, AS 37,5%, AZ 25%, AA 6,25%, SpS 78,12%, SpZ 37,5%, SpA 21,8%, SpSp 15,6%, SZ 70,8%, SA 43,75%, SSp 34,37% i SS 37,5%.

Za finalni položaj, -KK, kombinacije ZZ, ZA, ZSp, ZS, ASp, AS, AA, AZ, SpS, SSp i SS neostvarive su 100%, dok su SpZ 5,56%, SpSp 1,56%, SZ 8,2% SA 6,25%.

b) O realizaciji

Realizacija fonema u GČ ovisi o uvjetima u kojima se nađu u govornom lancu, kao i o uvjetima koji se tiču kvantitete: kratki (naglašeni i izvan naglaske) — [i], [e/e], [ɛ], [a], [o/o], [ɔ], [u], [r]; dugi (naglašeni i pod nenaglašenom dužinom) — [i:], [ie:], [ɛ:], [a/ɑ:], [uo:], [o/o:], [u:] i [r:].

Realizacija konzonzantnih fonema ostvaruje se a) u okviru naglašene riječi i b) naglašene cjeline.

U inicijalnom, medijalnom i finalnom položaju u riječi realizacija bezvučnih turbulenata jednaka je, uz iznimku slabe integriranosti /h/, realizaciji bezvučnih turbulenata u standardu.

To također vrijedi i za realizaciju zvučnih turbulenata u inicijalnom i medijalnom položaju.

U finalnom položaju u riječi zvučni turbulenti se obezvučuju i od bezvučnih se u tom položaju fonološki razlikuju po napetosti: [srà:b, grà:d, mrà:z]⁴, fonološki: /srà:b, grà:d, mrà:z/, itd.

Primjeri »slabe« integriranosti fonema /h/:

/h/	↗	h	hà:jda, zd'ɛhnɛ, m'uha, kr'uh, 'orɛh, krú:hɛk
	→	j	'orej, krú:jɛk
	→	f	d'ɛftati
	↘	ɔ	m'ua, kr'u

Fonem /j/ ima realizacije: 1) kao spirant [j] — [jà:k], kao poluvokalno [i] — [k'oj]. Fonološki: /jà:k, k'oj/.

U grupi nazalnih glasova jedino je realizacija [ŋ] uvjetovana elementom koji nužno mora doći iza takve velarizirane nazalnosti. Ti su elementi [k] i [g], pa otuda alofonska realizacija: [rà:ŋka].

(Kod fonema /v/ radi se o distribuciji a ne o realizaciji, jednom dolazi kao sonant sa zalihosnom zvučnošću, a drugi put kao zvučni parnjak fonema /f/: n'ovɛc — n'ofci.)

U okviru naglasne cjeline situacija je ponešto drukčija. Tako se, na primjer, prijedlog u značenju »u« realizira kao [vu], [v], [f] i [ɔ]: [d'ɛni vu/v z'ɛmlu, 'idɛm f/ɔ s'umu]. Fonološke su alternante /v/ i /ɔ/, a fonetske [v] i [f], gdje vrijedi opreka: zvučnost — bezvučnost.

⁴ Usp. Ivan Kalinski, Imenički morfemni sustavi u govoru Črečana, Rasprave Zavoda za jezik 13 (1987), str. 45.

Slično je i s realizacijom prijedloga u značenju »iz« i »sa«: [z l'akta, s k'ačę, š č'ovęka, ž n'ęga, 'idę v'oda š'olca; z l'aktom, š č'ovękom, v'udril ga ię š'olcom]. Fonološke su alternante /z/ i /ø/, a fonetske [s], [š], [ž] realizacije su fonema /z/.

U okviru naglasne cjeline dolazi često i prijedlog u značenju »pod«, s morfološkom granicom koja je između prijedloga i riječi uspostavljena junkturom. Tako u [poč'aditi] realizacija [c] nije jednaka, na primjer, realizaciji [c] u ['otec]. U prvom slučaju radi se o realizaciji sekvencije *d + s*, a u drugom o realizaciji fonema /c/. U realizaciji naglasne cjeline [męd ludm:] dental [d] i lateral [l] se »podnose«, jer je u [l] zvučnost zalihosna, dočim je u, na primjer, [počar'iti] odnos: dental [d] — postalveolarna afrikata [č] u sklopu naglasne cjeline uzrokom da se [č] realizira artikulacijski duže od realizacije [č] u [počar'iti].

Kako, međutim, tumačiti morfemsku granicu u naglasnim cjelinama tipa [šà:š ti ię zrà:sęl] i [šà:š bi zrà:sęl] Ako je krajnje [š] u [šà:š] fonološki /š/, tj. bezvučan i napet, pitati se je što je [šà:š] + enkliza koje je prvi član s oznakom [— zvučnost], a što je [šà:š] + enkliza koje je prvi član s oznakom [+ zvučnost] U oba slučaja fonetskih ostvaraja, [š] i zvučno [š]⁵, radi se o fonološkom /š/, jer za prvi vrijede oznake: bezvučnost + napetost, a za drugi zvučnost + napetost, s tim da je oznaka zvučnosti fonetski uvjetovana. Isto je tako moguće ustvrditi fonološki status krajnjeg [z] u [là:z], za sadržaj »prijelaz«, i krajnjeg [s] u [là:s], za sadržaj »vlas«. Ako je [là:s im ię dà:l] prepoznano za sadržaj »vlas im je dao«, dakle s fonemom /s/ na morfemskoj granici, a [là:z im ię dà:l] za sadržaj »prijelaz im je dao«, s fonemom /z/ na morfemskoj granici, jasno je da se radi o fonemima /s/ i /z/.

ZUSAMMENFASSUNG

In der Arbeit wird über das Feststellen der Phoneme in der Mundart des Dorfes Črečan, über ihre Strukturierung in größeren Einheiten in folgenden Stellungen: V-, -V-, -V; K-, -K-, -K; KK-, -K-, -KK, und über ihre Realisierung im Rahmen eines betonten Wortes, bzw. einer betonten Einheit, gesprochen.

⁵ Usp. Žarko Muljačić, Opća fonologija i fonologija suvremenoga talijanskoga jezika, Zagreb 1972, str. 157.